

ULUSAL EVRENSEL ve TARİHSEL ÖZGÜLLÜK İLKESİ

Doğan ERGUN

Şair-yazar Ataol Behramoğlu 2 Aralık 2007’de Cumhuriyet gazetesinin Pazar Eki’nde ve Pazar Söyleşileri adını taşıyan köşesinde, Ulusal-Evrensel başlıklı bir yazıya gerek duymuş. Yazısında, “tavuğun mu yumurtadan yumurtanın mı tavuktan çıktığı henüz sonuçlanamamış bir konudur” diye belirttikten sonra şu düşüncelerini de eklemiştir:

“Ne tavuk sadece tavuk ne yumurta sadece yumurtadır... Dönüşümlü, döngüsel, devinimsel, diyalektik bir ilişkiler bütünüdür bu... Her şey için olduğu gibi... Sanatta (edebiyatta, kültürde) ulusal-evrensel ilişkisi konusundaki savlar, varsayımlar da biraz bu tavuk-yumurta ikilemini yansıtıyor... Fakat bu alanda hemen hemen herkesçe kabul görmüş bir sav da bulunmaktadır: Evrensele giden yolun ulusal olmaktan geçtiği... Ancak ulusal olarak evrensel olunabileceği... Öyle mi gerçekten?”¹

Behramoğlu, “öyle mi gerçekten?” diyerek sorduğu sorunun cevabını yine kendisi vermeye çalışıyor. Onun bu cevabına geçmeden, kendisinin sahip olduğunu sandığı diyalektik düşünme yetisine gerçekten sahip olup olmadığına önce kısaca bir göz atmak gerekir. Kendisinin tavuk-yumurta ikilemi dediği olgu, bilinmelidir ki, her şeyden önce bir doğa olgusudur; oysa, (sanatta, edebiyatta, kültürde) ulusal-evrensel ilişkisi, yine bilinmelidir ki, her şeyden önce bir kültür olgusudur. Bu bilgilerden yoksun olduğu izlenimini verdiği göre, Behramoğlu, hem kendi sanatçı kişiliğinden hiç beklenmeyen hem de sanatın varlık nedenini inkara kadar giden bir algılama tıkanıklığıyla karşı karşıya kalmış demektir. Çünkü, bilimsel bilgi olarak bilinmektedir ki, doğa olgularıyla kültür olguları arasındaki fark, bir derece farkı değil, bir mahiyet farkıdır; yani nitelik farkıdır; yani bir şeyi ötekinden ayıran farktır; yani asla birbirlerine karıştırılmaması gereken farklılıklardır.

Behramoğlu’nun Ulusal-Evrensel başlıklı yazısı üzerine eleştiri yazımı kaleme alırken, kendisi gibi algılama tıkanıklığı yaşayan şair-yazar Ahmet Oktay’la ilgili 2004’te yayımlanan ve bu kitapta da yer alan yazım aklıma geldi. O yazımda Ahmet Oktay’a algılayamadığı

¹ Ataol Behramoğlu, *Cumhuriyet Gazetesi Pazar Eki*, 2 Aralık 2007.

diyalektiğin gerçeğini, Necip Fazıl Kısakürek'in 1939'da yazdığı Çile adlı şiirinden bir dörtlükle göstermeye çalıştım. Bu tür bir çalışmayı, biraz da hüzünlü olarak Behramoğlu için yapıyorum; çünkü, Behramoğlu, kendisine diyalektik düşünme öğretmenliği yapabilecek olan Necip Fazıl Kısakürek için, bir Türk Şiiri Seçkisi'ne ancak bir, iki şiiriyle girebilir diye yazmıştı. Behramoğlu'nun küçümsediği Kısakürek'ten işte büyük bir dörtlük:

“Ne yalanlarda var, ne hakikatta,
Gözümü yumdukça gördüğüm nakış,
Boşuna gezmişim, yok tabiatta,
İçimdeki kadar iniş ve çıkış”

Kendisinin diyalektik düşünme yetisine sahip olduğunu sanan ve solcu olarak tanınan bir Behramoğlu'na, sağcı olarak tanınan bir Kısakürek'in doğa diyalektiği ile toplum diyalektiği arasındaki farkı öğretmesi hüzünlümemin nedeni olsa gerekir.

Behramoğlu, söz konusu düşünme yetisine gerçekten sahip olsaydı, her şeyden önce bu iki diyalektik arasındaki farkı anlama yetisini de elde etmiş ve şunları önceden öğrenmiş olurdu: Doğada hiç olmayan, fakat toplumlarda varlıklarını hep sürdüren irade ve irade özgürlüğü; bilinç ve bilinç özgürlüğü; düşünce ve düşünce özgürlüğü gibi insan yetenekleri toplumlardaki diyalektiğin doğa diyalektiğine göre daha karmaşıklığını, daha genişliğini, daha zenginliğini, daha değişikliğini gösterir. İşte bu yüzdendir ki, doğa diyalektiğine genel diyalektik, toplum diyalektiğine özel diyalektik denir. Bu iki diyalektiği ve bunlarla ilgili değişme niteliklerini bilmeden ve ayrıca bu iki diyalektik önünde/karşısında oluşan farklı nesnellik/objektiflik ilkelerini hiç bilmeden, bir kimsenin kendinde diyalektik düşünme yetisi olduğu kuruntusuna kapılması, ancak bilmek, öğrenmek olgularını hafife almasıyla açıklanabilir.

Bu yazıya başlarken Behramoğlu'ndan yaptığım alıntıda da görülür ki, kendisi, “hemen hemen herkesçe kabul görmüş bir sav”a karşı meydan okumaktadır. Meydan okumak kolay; önemli olan o meydanı doldurabilmektir. Doldurabileceğini sanan Behramoğlu, ilk hamlesini şöyle gösteriyor: “Dante, Shakespeare, Goethe, Hugo ya da Tolstoy, ulusal oldukları için evrensel değil, yapıtlarında evrensel değerleri savundukları için ulusal olmaya hak kazanmışlardır.” Behramoğlu hamlelerine devam ediyor: “...insanlık tarihinin son birkaç yüzyıllık süresinde günümüzün modern uluslarını, modern sanat ve edebiyat

ürünlerini yaratan evrensel insanlık değerlerinin yer almış olmasıdır.” Behramoğlu yazısını sürdürüyor: “Yukarıdaki sözlerin dayandığı sav, evrenselin ulusaldan çıktığı değil, ne kadar ters görünürse görünsün ulusalın evrenselden çıktığıdır...” Behramoğlu durmak bilmiyor, yazıyor da yazıyor: “Kulağa ne kadar tuhaf ve alışılmışın dışında gelirse gelsin, Mustafa Kemal ulusal olduğu için evrensel değil, evrensel olduğu için ulusaldır... Nâzım Hikmet de, Yahya Kemal de, Orhan Veli ya da Yaşar Kemal de öyledir... Burada bütün sorun, (ulusal) (ulus) kavramlarının sınırlarına ilişkin anlayıştadır...” Görülmektedir ki, Behramoğlu dediğim dedikçi bir kişilik tavrı dile getirmektedir. Başta diyalektik düşünce olmak üzere bilmediği bir sürü/bir yığın şey varken bu iddialarına acaba kendisi nasıl güvenebilir? Kendisinin yazdıklarını hayretle okurken, değerli felsefecimiz, değerli dostum Selâhattin Hilâv’ın değerini unutmadığım bir yazısı aklıma geldi; o yazı “Evrensel Kültür Deyimi Açık ve Kesin Bir Anlam Taşımaz” başlığını taşıyordu ve Cönk dergisinin 1988, Ocak, Sayı 2’sinde çıkmıştı. Hilâv şöyle yazmıştı: “Kültür, insanoğlunun, doğaya dayanarak doğadan sıyrılmaya, kendi dünyasını ve dolayısıyla kendisini kurma, yaratma çabasıdır. Başka bir deyişle, gelişmiş bir canlının, insan oluşu (anthropogene) serüvenidir; insanla doğa arasındaki kaynamışlığın, ilksel birliğin henüz çatlayıp yarılmamış, dolayım lanmamış birliğin olumsuzlanmasıdır (oysa hayvan bu kaynamışlıktan hiçbir zaman kurtulamaz). Böylece, kültürde ve kültürle insanoğlu, hem dışındaki, hem de içindeki doğayla kendi arasına bir mesafe, bir araltı, bir dolayım koyar ve kendi dünyasına (olanaklarına ve özgürlüğüne) yönelen sonsuz bir sürece girer. Tarih boyunca, bu sürecin çeşitli ve farklı ürünlerinin ortaya çıktığını gözlemleyerek ve soyutlama yaparak bunların altındaki bu canlı öze, kültür kavramına varabiliriz; ama bu çeşitlilikleri (tikelleri) ve farklılıkları da ancak bu kavramda gerektiği gibi kavrayabiliriz. Kavram (tümel) ile tikel arasındaki bu diyalektik, varlığın olduğu gibi kültürün de yasadır.”²

Selâhattin Hilâv’ın bu yazdıklarını okuduktan sonra acaba Behramoğlu diyalektiğin ne olduğunu anlamaya çalışacak mıdır? Kendisinin bileceği iş!..

---

² Selâhattin Hilâv, “Evrensel Kültür Deyimi Açık ve Kesin Bir Anlam Taşımaz”, *Cönk*, 1998, Ocak, Sayı 2.

Behramoğlu, Hilâv'ın "açık ve kesin bir anlam taşımaz" diye nitelendiği evrensel kavramına, üstelik/bir de öncelik veriyor... Bu öncelik konusuna birazdan değineceğim. Fakat, Hilâv'ın yazısından şu kısacık kısmı da anmadan geçemeyeceğim. Hilâv, "... bir süreç olarak kültür, çeşitli coğrafya alanlarında ve tarih dilimlerinde farklı biçimlenmeler, yapılar olarak kendini gösterir." Hilâv'ın bu düşüncesine tamamen katıldığımı hemen ve önce belirtmek isterim. Çünkü, "bilindiği gibi, toplumlarda her zaman ilerleme olmuyor ama, her zaman hareket ve değişme oluyor. İşte bu toplumsal değişme sürecini anlamak için, tarihsel özgüllük ilkesinden hareket etmek gerekir. Her toplum tarihinin ayrı bir özelliği varsa, özel tarihsel evrim yasaları olacak demektir. Bir toplumun yaşantısı ya da bir toplumun yapısı genel yasalarda temellendirildikten sonra, somut sosyoloji, tarihsel evrim aşamalarını somut özellikleri içinde incelemelidir. Kısacası, birey, toplum, tarih sorunları bir arada, bir bütün halinde incelenir; tarih, sosyolojinin can damarıdır. Ve insan psikolojisi de ancak tarihle uyum halindeki bir sosyolojiye dayanmalıdır."³

Hemen yukarıda "... birey, toplum, tarih sorunları bir arada, bir bütün halinde incelenir" diye belirttiğim yaklaşımı burada da yinelememin nedeni şudur: Behramoğlu, kendi yazdığından yaptığım alıntıda da görüldüğü gibi, ulusal evrenselden çıkar ya da evrensel ulusaldan önce gelir demek istiyor. Hemen söyleyeyim ki onun demek istediği tamamen yanlıştır. Çünkü, diyalektik araştırmalarda hiçbir kavrama yani şu bu gerçekleri/olguları gösteren şu bu kavrama öncelik verilmez ve ayrıcalık tanınmaz; çünkü, diyalektik karşılıklı etkileşim demektir; ve bilimsel araştırmalarda objektif/nesnel/yansız tavır almanın olmazsa olmaz ilkelerinden biri de şu ya da bu kavrama öncelik ya da ayrıcalık vermemektir. Hilâv'ın da belirttiği gibi "evrensel kültür deyimi açık ve kesin bir anlam taşımaz." Ama Behramoğlu, açık ve kesin bir anlam taşımayan evrensel kavramına bir de öncelik ve ayrıcalık veriyor. Sormak isterim, Behramoğlu bulanık ya da bulandırdığı suda ne avlamak istiyor?

En değerli ve en ünlü felsefe sözlükleri evrensel kavramını, önce, bütün Evrene yayılan bir gerçekliği gösteren bir kavram olarak tanımlar ve yerçekimini örnek olarak belirtirler ki, bu da bir doğa olgusudur. Kültür olgularına gelince, Hilâv'ın "açık ve kesin bir anlam taşımaz" diye çok doğru özetlediği evrensel kavramını, felsefe sözlükleri şüphe-

---

³ Doğan Ergun, *Sosyoloji ve Tarih*, İmge Kitabevi, 4. Baskı, 2005, s.26.

li, kapalı, anlaşılabilir bir kavram olarak tanımlarlar. Çünkü bu evrensel kavramı, bazen bir sınıf olguyu, bazen bir niteliği, bazen bir ilişkiyi gösterir.

Behramoğlu'nun evrensel insanlık değerleri olarak saydığı insan onuru, akıl ve düşünce özgürlüğü gibi kavramlara diğerkamalık, hakkaniyet, şefkat, doğruluk kavramları da eklenebilir. Fakat, felsefe sözlükleri, bu kavramların evrensel olarak nitelenmesini abartılmış bir girişim olarak görürler. Yazımın bu yerinde Hilâv'ın yazdıklarını yinelemek gerekir: "... bir süreç olarak kültür, çeşitli coğrafya alanlarında ve tarih dilimlerinde farklı biçimlenmeler, yapılar olarak kendini gösterir" ve "kavram (tümel) ile tikel arasındaki bu diyalektik, varlığın olduğu gibi kültürün de yasasıdır."

Konu evrensel kavramı olunca evrenselleşme kavramı üzerine eğilmek zorunluluk halini almalıdır. Yine felsefe sözlükleri, evrenselleşmeyi, özel/bireysel/yerel/ulusal olanın evrensel olana geçişi olarak tanımlar; ancak bu evrenselleşmenin çift bir anlam içerdiğini vurgularlar. Şöyle ki, evrenselleşmede olgular ya zamanları bakımından ya da benzerlikleri bakımından bir sınıflama/bir tasnif olanağı sağlarlar.

Ulusallık ve evrensellik konularında, bazı başka Türk sanatçılarından ikisinin değerli ve gerçekçi yaklaşımlarını burada anmak istiyorum. Ünlü ve değerli ressamımız Neşet Günal, mealen şunları söylemişti: "Belirli bir ülkedeki bir sorun başka bazı ülkelerdeki sorunlara tekabül ediyorsa, yani o sorunlarca benimseniyorsa/o sorunlarla örtüşebiliyorsa evrenselliğe geçilir." Ünlü ve değerli müzisyenimiz Fazıl Say bir söyleşisinde kendini şöyle tanımlamıştı: "Ben Anadolu topraklarından çıkmış evrensel bir sanatçiyim." Oysa Behramoğlu kendisi için "Ben uzaydan gelen ulusal bir Türk sanatçısıyım" demek istiyor. Kendisi, ulus ve ulusal kavramlarının sınırlarının yanlış algılanabileceğini belirterek, yanlış "algılayan kişi, siyaset, kültür, bilim vb. hangi alan söz konusu olursa olsun, folklorun ve geleneğin bir adım ötesine geçemez... Yeni bir şey yaratamaz" diye vurguluyor. Yüksek perdeden konuşan Behramoğlu acaba kendisinin farkında mıdır?..

Behramoğlu,

- 1) Doğa olgularıyla toplum olgularını birbirlerine karıştırdığının farkında mıdır?
- 2) Toplum diyalektiğini hiç anlamadığının farkında mıdır?
- 3) Bilimsel yöntemlerle ilgili hiçbir şey bilmediğinin farkında mıdır?